

Tredjehet: grunnlagsproblemer i relasjonell psykoanalyse i lys av spedbarnsforskning

PSY
KOL
OGI

Jessica Benjamins begrep om tredjehet er en sjelfull metafor for g måter å være sammen på. Samspill hvor det er en gjensidig opplevelse av den andre som subjekt vil skape et rom der kraft til endring kan oppstå.

TEKST

Marius Veseth

Christian Moltu

PUBLISERT 1. september 2006

ABSTRACT:

Thirdness: relational psychoanalysis in the context of experimental infant research

This article is an inquiry into Jessica Benjamin's concept of «thirdness». From an intersubjective framework within relational psychoanalysis, we argue that interaction in itself may offer a potent force to therapeutic change. In our analysis of relational theory we find support to our intersubjective line of argumentation from experimental infant research, and also from reflections on phenomena of interaction in everyday life. We maintain that traditional objectoriented theory can neither comply with the present consensus on infant intersubjective attunement, nor with interaction phenomenology. Benjamin's introduction of the concept of «thirdness» is an important contribution to theories of therapeutic change that also reside within a larger intersubjective theoretical framework.

Takk til Per-Einar Binder for stimulerende og verdifulle bidrag i utarbeidelsen av denne artikkelen.

Innledning

Innenfor psykoanalysen er det i de senere tiårene blitt utviklet en relasjonell tradisjon (Binder, 2002). Vi har tidligere vist ulike implikasjoner som dreiningen fra drift til relasjon, fra modernitetens vitenskapsideal til det postmoderne, har gitt for konseptualiseringen av menneskelige motiver (Moltu & Veseth, 2005). I sin søken etter universelle størrelser, for eksempel driftsbegrepet, er modernistiske teorier blitt kritisert for å være reduksjonistiske og for å anvende mekanistiske metaforer for menneskelig samhandling. Postmoderne relasjonelle teorier skaper derimot rom for en større situasjonell fortolkning av de fenomener som fremtrer. I en slik modernitetskritisk forståelse vil man tre inn i det menneskelige terrenget og undersøke hva som faktisk foregår der. Den relasjonelle dreiningen i psykoanalysen har således medført et skarpere fokus på hva som skjer i møtet mellom terapeut og pasient. I de senere år er det blitt fremlagt en rekke begreper som søker å favne sentrale kjennetegn

ved den terapeutiske relasjonen. Stern (2003) fremhever for eksempel affektinntoning som grunnleggende premisser for relasjonelle kvaliteter i psykoterapi. Lichtenberg, Lachmann og Fosshage (1996) har videreutviklet Kohuts empatibegrep som en endrings-skapende samhandlingspraksis i behandling, og Safran og Muran (2000) anvender alliansebegrepet for å beskrive endringsforutsetninger i den terapeutiske relasjonen.

«Gjensidighet og det å stå i relasjon vil være i dialektisk sameksistens med behovet for separasjon og individuering»

Vi vil i denne artikkelen diskutere grunnlaget for teori omkring den terapeutiske relasjonen i lys av spedbarnsforskning. Kan kunnskap fra spedbarnsforskningen berike vår forståelse av de virksomheter som gir terapeutisk endring? Beebe og Lachmann (2002), Bråten (1998a, 1998b), Stern (2003, 2004) og Trevarthen (1998) viser alle til at spedbarn tidlig i utviklingen evner å se andre som atskilte subjekter med egne opplevelser. Således kan spedbarnet allerede kort etter fødselen inngå i samspill som forutsetter intersubjektiv relatering. Hvordan samsvarer relasjonell psykoterapiteori med denne intersubjektive fortolkningen av spedbarnet? Som grunnlag for vår argumentasjon ønsker vi å fremme Jessica Benjamins (2004) begrep om tredjehet («thirdness») som en alternativ forståelse og en sjelfull metafor for gode måter å være sammen på i det terapeutiske møtet. Med bakgrunn i feministisk teori kritiserer Benjamin (1994) den tradisjonelle psykoanalytiske forståelsen av omsorgsgiver som objekt for spedbarnets drifter. Denne tenkningen, mener hun, medfører at relasjoner sees som et forhold mellom subjekt og objekt. De gode måtene å være sammen på er derimot kjennetegnet ved en gjensidig opplevelse av den andre som subjekt – et intersubjektivt samspill som hun kaller tredjehet (Benjamin, 1994, 2004). Hennes teori om det intersubjektive tredje drar veksler på Winnicotts (1971) teori om omsorgsgiver–barn-dyaden som en forutsetning for intersubjektiv relatering.

For Benjamin (1994) er det klare paralleller mellom den intersubjektiviteten som skapes av omsorgsgiver og barn, og den som er samskapt i terapirelasjonen. Hun ser det terapeutiske møtet som ett mellom ulike opplevelseshorisonter, et intersubjektivt samspill mellom terapeut og pasient (se for eksempel Aron, 1996). Kan denne forståelsen av behandling utvide vår kunnskap om de virksomme faktorer i psykoterapi? Hvordan vil erfaringer med tredjehet kunne skape samspill som gir endring? Vi vil argumentere for at Benjamins (2004) begrep om tredjehet skaper et fenomenært språk for den terapeutiske relasjonen. Samtidig vil tredjehet stå som et nærrende alternativ til mer deskriptive tilnærminger til kvaliteter ved det å være sammen, da det er knyttet til en overordnet teori om spedbarnets grunnleggende evne til å inngå i intersubjektive samspill.

Intrapsyke og interpersonlige perspektiver i psykoanalysen

Mitchell (1993) fremhever at den relasjonelle dreiningen har ført til økt vektlegging av forholdet mellom intrapsykiske og interpersonlige perspektiver. I en gjennomgang av psykoanalysens ulike retninger kan man skissere opp to poler – enpersonsteorier og topersonsteorier. Alle psykoanalytiske teorier vil inneha både intrapsykiske og interpersonlige elementer, men det er forskjell på hvordan man vekter dem (Altman, Briggs, Frankel, Gensler & Pantone, 2002). Klassisk freudiansk psykoanalyse kan sies å representere en enpersonpsykologi, hvor potensialet for endring finnes i organiseringen av pasientens intrapsykiske verden. Her vil det terapeutiske rommet være en åpen scene hvor pasientens indre objekter utspiller seg, og oppmerksomheten rettes utelukkende mot den ene personen som kommer i terapi (Mitchell, 1993). En radikal topersonsteori vil, i motsetning til dette, avvise alle intrapsykiske konflikter og fokusere på interpersonlige erfaringer. Levenson (1992) har eksplisitt posisjonert seg i denne interpersonlige polen, der alle viktige dynamiske faktorer finnes i interaksjonen. I terapi vil det her være to aktører på scenen, og grunnlaget for terapeutisk endring vil være deres faktiske samhandling.

Relasjonelle psykoanalytiske teorier søker å beskrive det relasjonelle feltet som å ikke bare bestå av ytre interpersonlig interaksjon, men samtidig også intrapsykisk dynamikk hos begge deltakerne (Altman et al., 2002). Relasjonell psykoanalyse tilstreber således en integrert forståelse av det intrapsykiske og det interpersonlige. Mitchell (1993) argumenterer for at tilnærminger som snevert plasserer seg på ytterpunktene vil være reduksjonistiske. Han hevder at psykisk liv på samme tid må være både intrapsykisk og interpersonlig, parallelt både en enpersonpsykologi og en topersonpsykologi. Dette vil ikke være mer paradoksalt enn å både være et individ og samtidig part i et parforhold. Hvilke implikasjoner vil det ha å innta et slikt både-og-perspektiv i psykoterapi? Med Mitchell (1993) kan vi forstå denne problemstillingen som å fange et av de mest sentrale aspekter ved den relasjonelle psykoanalysen:

«Psykoterapi vil uunngåelig representere et møte mellom to perspektiver, to subjektiviteter, to psykiske verdener. Denne dyadiske strukturen er kanskje det mest interessante ved den terapeutiske relasjonen. Hvordan forholder pasienten seg til de to verdenene? Hvordan forholder terapeuten seg til dem? Hvordan opplever pasienten at terapeuten forholder seg til henne? Deltakelsen i, og undersøkelsen av, denne interpersonlige dialektikken mellom to subjektiviteter vil dermed stå sentralt i terapi», (s. 78, vår oversettelse).

Et slikt både-og-perspektiv, hvor intrapsykiske og interpersonlige perspektiver veves sammen, vil danne et intersubjektivt teorigrunnlag for relasjonell psykoanalyse. Men hva vil det innebære å arbeide ut fra en teori hvor psykoterapi er forstått som et møte mellom to subjektiviteter? Og hvordan vil et intersubjektivt behandlingssyn utfordre tradisjonelle forståelser av det å møtes, og derigjennom å endres?

Et intersubjektivt behandlingssyn vil ha i seg at det er to forskjellige individer, med hver sin psykologi, hver sin historie, hver sin indre verden og hver sin agenda, som

møtes. Men samtidig vil disse individuelle verdenene møtes nettopp gjennom en prosess av ytre samhandling og gjensidig regulering. I en teori hvor det intrapsyriske og det interpersonlige smeltes sammen til en intersubjektiv legering, vil således det kliniske møtet mellom terapeut og pasient kunne sees som «a fusion of horizons» (Stern, 1997, ref. i Pizer, 2005, s. 78), en sammensmeltning av de to deltakernes verdener. Intersubjektiviteten som skapes, vil klart skille seg fra, og overskride, de individuelle subjektivitetene som den består av. Ingen tanke, følelse eller opplevelse er lik det den ville vært utenfor den konteksten som kontinuerlig skapes av pasient og terapeut (Ogden, 1994). Denne samskapte intersubjektiviteten er imidlertid skjev, fordi den fremkommer i en relasjon hvor rollene er klart anordnet. Maktforholdet mellom den hjelpesøkende og den hjelpende, så vel som den tematiske vektleggingen, vil således være asymmetrisk – pasientens ubevisste er det primære (men ikke eneste) undersøkelsesområdet (Ogden, 1994). Benjamin (2005) hevder at intersubjektiviteten likevel vil utgjøre en enhet, der terapeut og pasient gjennom gjensidighet i samhandlingen skaper hverandre. Winnicotts (1965) påstand om at «there is no such thing as an infant – only the infant–mother unit» (s. 39) blir med dette et grunnpremiss i relasjonell psykoanalyse og intersubjektive teorier (Mitchell & Aron, 1999; Ogden, 1994, 2004). Mitchell og Aron (1999) viser hvordan heller ikke pasient og terapeut kan eksistere hver for seg, men vil vokse frem og skapes av de dyadiske kvalitetene ved relasjonen. Dette understreker det intersubjektive ved det terapeutiske møtet. Ogden (1994) viser til at denne fellesskapte intersubjektiviteten hele tiden vil stå i et dialektisk spenningsforhold til hver av deltakernes individuelle subjektivitet, noe som derfor blir et sentralt undersøkelsesområde i terapi.

I relasjonell psykoanalyse vil det intersubjektive fokuset medføre vesentlige endringer i forståelsen av det psykoterapeutiske møtet. Benjamins (1994) parafrasering av Freuds kjente sitat hvor hun fremhever at behandlingsmålet i psykoterapi best kan beskrives ved «where objects are, subjects must be» (s. 184), gir en ny tilnærming til det terapeutiske samspillet. Psykoterapi blir her sett som en prosess hvor pasienten kan skape seg selv som subjekt, noe som igjen vil kunne gi oss grunnlag for ny kunnskap om hvordan samhandlingspraksiser som skaper endring oppstår. Hvordan bæres denne forståelsen frem fra psykoanalytisk tankegods og grunnlagsteori? I hvilken grad støtter spedbarnsforskning og utviklingspsykologisk teori en intersubjektiv relasjonsfortolkning?

Fra Winnicott og spedbarnsforskning til intersubjektivitet

Ifølge Benjamin (1994) er den terapeutiske prosessen kjennetegnet ved at intrapsyriske og interpersonlige prosesser veves sammen. Denne teoretiske integrasjonen av enpersons- og topersonsteorier i relasjonell psykoanalyse kan føres tilbake til Winnicotts begreper om det potensielle rom og overgangsobjekter (Altman et al., 2002). Overgangsobjekter er både skapt i den indre verden og finnes i den ytre verden. En sutteklut vil for eksempel kunne gjenkjennes som det tryggeste og mest dyrebare i verden (i barnets subjektive virkelighet) og samtidig som en skitten, illeluktende smittekilde (i den ytre virkelighet). Det at barnet gir av seg selv, investerer sin egen

subjektivitet i suttekluten, gjør at den blir noe mer enn den er i den ytre verden – et overgangsobjekt (Winnicott, 1971). En forutsetning for at dette kan skje, er at omsorgsgiveren i samhandling med barnet aksepterer at kluten ikke bare er et stykke tøy. Med Benjamin (2004) vil dette forstås som å anerkjenne barnets subjektivitet, å se barnet som en som ser selv. Suttekluten kan med andre ord kun forstås gjennom intersubjektiv samhandling med barnet, og meningsinnholdet vil være fremforhandlet i relasjonen (Binder, 2002).

De relasjonelle egenskapene ved overgangsobjektet vil åpne opp det overlappende området mellom den subjektive og den objektive virkelighet. Winnicott (1971) hevder at dette vil gjøre mulig en kreativ og spontan væren i det potensielle rommet. I det potensielle rommet kan omsorgspersonen se barnet som en som kan se selv, og barnet kan oppdage sin egen subjektivitet som barn og som atskilt fra omsorgsgiveren. Paradoksalt nok vil denne atskillelsen kontinuerlig være avhengig av – men samtidig stå i spenning til – tilknytningen. Benjamin (1995) understreker i sin feministiske kritikk av psykoanalysen at denne prosessen forutsetter gjensidighet i anerkjennelsen av den andres subjektivitet, at også barnet må se omsorgsgiveren som subjekt. Hun fremhever at dersom barnet kun forholdt seg til mor eller far som objekt, ville det bli henvist til en intrapsykisk verden hvor det ikke kan etablere verken seg selv eller andre som subjekt. Således vil Benjamin med sin vektning av gjensidig anerkjennelse understreke den intersubjektive dimensjonen i psykoanalysen, hvor gjensidighet og det å stå i relasjon vil være i dialektisk sameksistens med behovet for separasjon og individuering. Hvordan stemmer Benjamins videreutvikling av Winnicotts tenkning overens med dagens forståelse av spedbarnet?

Empirisk forskning gir klare holdepunkter for at spedbarnet på en rudimentær måte allerede fra fødselen av er motivert til å se og ta del i andre personers intensjoner og opplevelser (Bråten, 1998a). Gjennom nitide observasjoner av tidlige samspill mellom mor og barn, har eksempelvis Trevarthen (1998) vist at spedbarnet inngår i protodialoger, noe han ser som uttrykk for denne medfødte disposisjonen for intersubjektiv relatering. Protodialoger er de første samspill som minner om en samtale, men som samtidig ikke har fått samtalens verbale karakter (Bråten, 1998b). Denne protopratingen er preget av at omsorgsgiver og barn venter på tur i et finstemt samspill, og rytmisk smetter inn mellom hverandres utspill på en danselignende måte. Bråten (1998b) viser hvordan til og med for tidlig fødte spedbarn kan gå inn i en sirkeldans med gjensidig utfylling og oppfølging av den annens uttrykk, uten avbrudd og kollisjoner. Seks uker før hun normalt skulle vært født, går Naseeria inn i følgende fint samtonede duett med sin far:

«Farens myke sopranstemme veksler med Naseerias, der hun med lukkede øyne og såvidt hørbar stemme svarer i dette mønsteret: Naseeria: aaaaa, Faren: AAAAAA, Naseeria: aaaaaa, Faren: AAAAAA, Naseeria: aaaaaa ... Slik fortsetter de inntil Naseeria går opp i tonehøyde og skaper variasjon i duetten» (Bråten, 1998b, s. 12).

Bråten (1998b) ser dette som et eksempel på tidlig førverbalt samspill med sosiale kjennetegn på gjensidighet. Trevarthen (1998) går enda lenger ved å hevde at slike protodialoger er en grunnleggende intersubjektiv samhandling. Han påpeker at bak kommunikasjon ligger en subjektiv og intendert handling. Vellykket kommunikasjon avhenger derfor av at spedbarnet evner å tilpasse egen subjektivitet til andres, og Trevarthen (1998) ser dette som uttrykk for spedbarnets intersubjektive relatering på et rudimentært nivå.

Mens Trevarthen (1998) ser intersubjektivitet som en medfødt, gryende menneskelig kapasitet, fokuserer Stern (2003) på hvordan spedbarnet inngår i intersubjektiv relatering fra det er mellom syv og ni måneder gammelt. Bråten (1998b) viser intersubjektive fenomener i et samspill mellom Emilie på elleve og en halv måned og hennes mor. Han beskriver her samhandling gjennom mating hvor vi kan observere interaksjonen mellom mor og barn:

«Når grøten er varm, begynner moren å mate Emilie med skje. Grøten smaker visst bare sånn passe. Etter en stund får Emilie ta skjeen i egen hånd. Hun greier å føre skjeen til sin egen munn, men ikke bare det: Når mamma spør om hun kan få smake, fører Emilie skjeen til morens munn; Emilie strekker seg så lang hun er og lar mamma få smake. Etter at grøtspisingen er over, åpner moren en liten yoghurt-boks. Hun putter en ekstra skje oppi boksen – mindre enn grøtskjeen. Emilie griper teskjeen. Hun spiser selv. Dette smaker tydelig bedre enn grøten. Så er det mammas tur. Moren åpner munnen, og Emilie lar mamma få smake.» (Bråten, 1998b, s. 14–15).

Det intersubjektive ved dette samspillet, idet spedbarnet tar etter og gjengjelder morens bevegelser, kan sees gjennom gjensidigheten i samhandlingen. Matingen er ikke en ensidig gi-ta-situasjon, men en situasjon hvor Emilie synes å være delaktig i matingen også fra morens sted. Ikke bare forutsetter denne gjensidigheten at Emilie må ha en opplevelse av morens perspektiv som giver for å kunne speile handlingen. Emilie må også ha en oppfatning av mor som et subjekt – at hun også kan ha et ønske om å smake den gode maten. Kan disse funnene fra spedbarnsforskningen overføres til klinisk virksomhet?

Det kan umiddelbart synes vanskelig å akseptere at det avhengige spedbarnets relasjon til sin omsorgsgiver kan anvendes som en meningsfull metafor for relasjonen mellom den voksne pasient og terapeut. Metaforer er språklige bilder og visuelt baserte referanser. De understreker egenskaper ved noe gjennom å vise til alternativer som tydeliggjør disse egenskapene. Når man ser på et ubehjelpelig spedbarn, vil imidlertid ikke den visuelle referansen stemme overens med bildet man har av en pasient. Det vil derfor intuitivt kunne være vanskelig å akseptere spedbarn–omsorgsgiver-relasjonen som en metafor for pasient–terapeut-relasjonen. I vår forståelse av funn fra spedbarnsforskning og intersubjektiv teori anvender vi derfor ikke en metaforisk forståelse. Vi vektlegger heller hvordan det i samspillet er grunnleggende prosesser som er parallelle til sentrale prosesser i terapi.

«Vi kjenner alle igjen følelsen av å lene oss over for å hjelpe linedanseren med å holde balansen»

En tradisjonell psykoanalytisk bruk av utviklingspsykologisk teori vil være å vise til hvordan patologi hos den voksne pasienten har sin opprinnelse i barnets erfaringer. Beebe og Lachmann (2002) viser imidlertid at spedbarnsforskningen også kan anvendes til å kaste lys over grunnleggende samhandlingsprosesser som vil være til stede gjennom livet. Vi har påpekt hvordan noen former for samhandling mellom spedbarn og omsorgsgiver kjennetegnes ved gjensidig utfylling og oppfølging av den annens uttrykk, uten avbrudd og kollisjoner. Slike samspillskvaliteter forstår vi som uttrykk for en underliggende intersubjektiv prosess som også kan finnes igjen i samhandling mellom to voksne. I det følgende undersøker vi ulike samspillfenomener for å vise hvordan gjensidigheten og rytmen også kan kjennes igjen i intersubjektiv samhandling i andre relasjoner. Vi vil argumentere for at disse gode måtene å være sammen på skaper et intersubjektivt rom kjennetegnet ved en følelse av vitalitet, tilstedeværelse og berikelse, og at nettopp dette intersubjektive tredje er det som lar oss komme i kontakt med hverandre og det som gir kraft til endring.

Tredjehet

Tredjehet favner om måter å være sammen på som lar oss stå i kontakt med hverandre og fremforhandle mening. Det er en sjelfull metafor for det psykiske rommet som oppstår gjennom intersubjektiv undring, både inne i oss og mellom oss, intrapsykisk så vel som interpersonlig. Dette rommet er av Pizer (2005) beskrevet som «a placeholder for the potential in potential space» (s. 59), altså stedet hvor samspillet henter sin kraft og meningsfylde. Vi kan nærme oss en opplevelse av dette rommets kraftfullhet ved å se på ulike erfaringer med det intersubjektive tredje. Intersubjektiv relatering kan for eksempel være kroppslig. Når vi betrakter andres handlinger, vil umiddelbare dynamiske opplevelser som lar oss ta del i det vi ser, kunne oppstå. Vi kjenner alle igjen følelsen av å lene oss over for å hjelpe linedanseren med å holde balansen, eller hvordan vi dukker i tevestolen når rytteren i filmen rir under en lav gren. Stern (2004) viser til nevrobiologiske forklaringer på slike fenomener, og bruker disse som støtte for en intersubjektiv menneskeforståelse. Når vi for eksempel ser en annen person løfte en tung koffert, vil bestemte speilnevroner i hjernen vår aktiveres. Disse nervecellene grenser opp mot de motoriske nevronene som ville blitt aktivert dersom vi selv hadde løftet kofferten, og fyringsmønsteret i nervecellene vil avspeile den nevralt aktiviteten hos den andre. Speilnevronene utgjør således et biologisk grunnlag som lar oss ta del i andres handlinger fra fødselen av. Stern (2004) ser dette som et nevrobiologisk utgangspunkt for menneskers grunnleggende kapasitet til intersubjektiv relatering, og Bråten (1998b) understreker at evnen til å ubevisst og ureflektert ta del i andres bevegelser er medfødt.

Andre intersubjektive opplevelser kan være den varme og gode følelsen som kommer når vi synger en fint samstemt duett, eller når man lekent utveksler blikk med den man er forelsket i. Hva er det som kjennetegner disse gode opplevelsene, og hvor henter de sin kraft fra? De fleste av oss vil være enige i at samspill og lek kan oppleves som å leve sitt eget liv. Hvis vi tenker tilbake på hvordan det var å leke som barn, hendte det ikke noen ganger at leken ble altoppslukende? At leken lekte med de lekende? På overflaten består leken bare av de to barna som er sammen, men samspillet innehar et meningsinnhold som overskrider og er noe mer enn det hver bringer med seg. Det utgjøres av at man spiller videre på hverandre, men det er likevel stor spenning knyttet til hva som kommer til å skje. Barna vet ikke hva som kan dukke opp i neste øyeblikk. I et slikt samspill er det ikke de lekende som tar av, men en kvalitet og kraft ved samspillet i seg selv. På samme måte kjenner vi igjen fra voksenlivet at dansen føles aller best når tiden stopper, tankene forsvinner og dansen går av seg selv. Vi vil hevde at opplevelser i lek er parallelle til erfaringer med det intersubjektive tredje, opplevelser som kan berike og bevege vår måte å være i verden på. Med dette vil gode former for samspill i seg selv kunne skape terapeutisk endring, og terapi blir noe mer enn de to subjektivitetene som møtes. Således vil vi hevde at det er tredjehet som gir det psykoterapeutiske møtet endringsskapende kraft og potens.

Å forholde seg til andre som lekende medsubjekter kan gi et samspill med egen spenning og eget liv, og dette kan bare skje dersom barnet på et eller annet plan anerkjenner den andres subjektivitet. Dersom et barn ikke makter dette, men leker med den andre som et objekt, vil leken reduseres til det meningsinnhold det ene barnet alene kan tilføre. Dette vil være en type samspill hvor det ikke er kontakt mellom de lekende, og de berikende erfaringer som Benjamin (1994, 2004) kaller tredjehet, vil ikke kunne oppstå. Kan vi se liknende uheldige samhandlingsmåter i terapi?

Vi kan nærme oss en opplevelse av endringskapende samhandling ved å undersøke negasjonen, de situasjonene der intersubjektiviteten bryter sammen. Mitchell (2002) viser til hvordan begreper ofte inngår i dikotomier der de impliserer, og impliseres av, sine negasjoner. På samme måte som en opplevelse av *varm* forutsetter en opplevelse av *kald* og motsatt, vil heller ikke tredjehet kunne gripes uten en undersøkelse av den fenomenologiske motsetningen. Benjamin (1994, 2004) har betegnet negasjonen av tredjehet som komplementær tohet («twoness of complementarity»). Denne måten å være sammen på kjennetegnes ved at den andres subjektivitet ikke er gjensidig anerkjent. Benjamin (2004) bruker begrepet for å beskrive «den dynamikken som kjennetegner de fleste typer samspill hvor den ene gjør noe og den andre blir gjort noe med. En slik form for samhandling synes i hovedsak å være enveis – hver deltaker føler seg her handlet på heller enn som en aktiv agent i utformingen av en fellesskapt virkelighet» (s. 9, vår oversettelse). I komplementær tohet vil således den ene fungere som subjekt (den som gjør noe) og den andre som objekt (den som blir gjort noe med). Denne måten å være sammen på skaper en lineær samhandling hvor man tvinges inn mot to valg: underkastelse eller opposisjon (Benjamin, 2004). Vi kan for eksempel tenke oss en mann som uttrykker at han er sliten og derfor lurer på om han kan ta samboerens

bil til jobben, hvorpå hun sier at han har godt av den friske luften han får ved å gå. Et slikt samspill vil i henhold til Benjamin være komplementært, fordi situasjonen gir mannen to valgmuligheter – å akseptere samboerens avslag og virkelighetsoppfatning eller å protestere og kjempe imot. Slike relasjoner vil tendere mot å være fastlåste, da det ikke er gjensidighet i anerkjennelsen av den andres subjektivitet.

Samspillspartnerne vil her oppleve at det kun finnes én riktig oppfattelse av situasjonen, og således at de to perspektivene ikke kan møtes: «Dersom det du sier er riktig, må jeg ta veldig feil» (Benjamin, 2004, s 10, vår oversettelse).

Benjamin (2004) hevder at komplementær tohet ofte vil være den alminnelige samspillsformen i møte med hverandres vansker. Fra hverdagen er det lett å komme på eksempler hvor en slik måte å være sammen på kan gjenkjennes. Vi kan for eksempel se for oss en jente som gruer seg til eksamen og forteller kjæresten sin at hun føler seg dum. Kjærestens svar på dette er kanskje å tørke vekk en tåre og si at hun da slett ikke er dum. Hun har jo alltid gjort det så bra på eksamenene. Her vil anerkjennelsen av den andres subjektivitet mangle, han vil ikke se hennes subjektive opplevelse av utilstrekkelighet. De to indre verdener vil ikke kunne møtes i gjensidighet, da de i et slikt samspill vil stange mot hverandre på en komplementær linje av rett og galt.

Hvordan kan da konfliktfylt materiale behandles og lekes med? Hvordan skal man da kunne finne rom og kraft i relasjonen til å komme seg nærmere hverandre?

Psykoterapiens undersøkelsesmetode vil således på mange måter være konstraintuitiv eller «asosial» i forhold til den konvensjonelle delen av folkepsykologien, da man i behandling vil søke å anerkjenne og undre seg rundt den subjektive opplevelsen.

Imidlertid vil man også i kjæresteri så vel som i andre intime relasjoner kunne overskride toheten og erfare de berikende og kraftfulle opplevelser som kjennetegner det intersubjektive tredje. Nære relasjoner vil ofte bestå av nettopp en slik kontinuerlig veksling mellom de lekende og de tvingende former for samspill.

Også i terapi vil man se stadige skiftninger mellom komplementære samspillsformer og endringsskapende samhandling. Benjamin (2004) viser hvordan dette kjennetegner vellykkede behandlinger, mens stagnerte terapiprosesser ofte vil være låst i det tvingende samspillet hun kaller komplementær tohet. Vi kan for eksempel tenke oss en pasient som oppleves som å bry seg lite om at presentasjonene hennes skal virke sammenhengende og logiske for terapeuten som hører på. For terapeuten virker det som hun ikke ser ham som en som kan forstå, og han merker at han blir distansert og søvnig i timene. De terapeutiske intervensjonene virker som å forstyrre pasienten i hennes fortellinger heller enn å bidra til at ny mening skapes, og terapeuten opplever at rytmen og inntoningen i samspillet brytes ned. Hans innspill blir gjennomgående møtt med stillhet eller utålmodige forklaringer. Hvordan kan terapeuten forholde seg til denne låste relasjonen for å gi grobunn til et intersubjektivt møte?

For å kunne tre inn i et intersubjektivt samspill vil det i henhold til Benjamin (1994, 2004) forutsettes en gjensidighet i anerkjennelsen av sin egen og den andres subjektivitet. Således må terapeuten kunne se sitt eget bidrag til de tvingende og komplementære måtene de møtes på. En tradisjonell fortolkning av den beskrevne

terapisituasjonen kan være å se pasientens avvisende responser på terapeutens kommentarer som motstand mot å la terapeuten komme nær. Dette vil imidlertid være et motstandsbegrep som innebærer en intrapsykisk størrelse – motstanden er i pasienten. Aron (1996) understreker derimot at motstand er noe som skjer i rommet mellom pasient og terapeut. Motstanden sees da som et intersubjektivt og relasjonelt anliggende. Aron (2006) argumenterer for at terapeuten kan løse opp fastlåste relasjoner ved å ta et skritt til siden og bevege seg mot et tredje punkt. Han bygger her videre på Benjamins (1994, 2004) spatiale metafor, der komplementære relasjoner sees som en rett linje. De relasjonelle posisjonene vil i dette samspillet være befestet langs linjen, og mulighetene for bevegelse i samhandlingen vil begrense seg til å enten stange mot hverandre eller å trekke seg bort fra hverandre. Således må deltakerne finne alternativer til å være posisjonert langs denne linjen, de må ta et skritt til siden for å skape et rom der kraft til endring kan oppstå. Dette intersubjektive rommet bærer muligheten for en opplevelse av vitalitet, tilstedeværelse og berikelse – måter å være sammen på hvor man spontant kan overskride sine posisjoner og fremforhandle ny mening (Aron, 2006).

I det kliniske eksempelet kan terapeuten ta et slikt skritt til siden ved å først metakommunisere sin opplevelse av hva som skjer i relasjonen – at samtidig som han har vansker med å henge med, så ønsker han også at pasienten skal få formulere seg fritt. For at dette skal kunne skape et tredje punkt å møtes i, må også terapeuten anerkjenne sitt eget subjektive bidrag til samhandlingen. Aron (2006) viser til at enkelte typer selvavsløringer kan tjene denne funksjonen, eksempelvis ved å uttrykke konflikter mellom ulike perspektiver som han eller hun har i tankene. Om vi for eksempel tenker oss at terapeuten sier «Jeg merker at jeg blir trukket i to ulike retninger nå, at jeg ønsker at du skal komme til orde i ditt eget tempo og på din egen måte, og samtidig tenker jeg at jeg blir hengende etter og strever med å forstå deg. Hvordan blir det for deg når jeg sier dette? Vekker det noen gjenklang i deg?», viser terapeuten at han kan være i konflikt med seg selv her, at han har flere tanker omkring det som skjer i relasjonen. I terapeuten finnes både den som ønsker å støtte pasientens autonomi, og samtidig den som er redd dette vil gå ut over egen evne til å forstå og komme nær pasienten. Vi tenker oss at intervensjonen her kan skape et tredje referansepunkt, en invitasjon til pasienten om å undre seg over det som skjer mellom dem og inne i dem. Gjennom dette kan relasjonen berikes ved at deltakerne kan møtes og skape felles mening utenfor den tvingende linjen av rett og galt.

«Terapeuten kan løse opp fastlåste relasjoner ved å ta et skritt til siden og bevege seg mot et tredje punkt»

Benjamins psykoterapiteori understreker terapeutens subjektive bidrag til uheldig samhandling. Således vektlegges hvordan ens motoverføringer kan bidra til å skape

komplementær tohet – eksempelvis hvordan terapeutens ubevisste ønske om å være den som gir, kan tvinge pasienten inn i å være den som mottar. En intersubjektiv tilnærming vil derimot søke å åpne terapeutens forståelse av sitt eget bidrag til låste relasjoner, og dette kan medføre at andre strategier for å komme i kontakt kan velges. Gjennom å møtes i det intersubjektive tredje vil kraft til å finne alternativer til rigide opplevelser kunne oppstå (Pizer, 2005).

Avsluttende bemerkninger

Den tradisjonelle psykoanalytiske forståelsen av omsorgsgiveren som objekt for spedbarnets drifter harmonerer ikke med dagens fortolkning av spedbarnet. Dette freudianske menneskesynet vil skape et bilde av spedbarnet som værende i en intrapsykisk verden av objekter. Således vil ikke de relasjonelle premissene for å skape sin egen subjektivitet og seg selv som en aktiv agent med egne intensjoner i forhold til et annet intensjonelt subjekt bli tilstrekkelig forklart og beskrevet. I relasjonell psykoanalyse søker man derimot å beskrive mennesket som værende i en relasjonell matrise, hvor den intrapsyriske dynamikken blir kontekstuel befestet i interpersonlig samspill. Denne parallelle enpersonog topersonpsykologien er i tråd med funn fra spedbarnsforskningen (Beebe & Lachmann, 2002; Bråten, 1998a, 1998b; Trevarthen, 1998; Stern, 2003, 2004). Forskningen viser at spedbarnet allerede kort etter fødselen evner å se andre som atskilte subjekter med egne opplevelser, noe som er en forutsetning for å ta del i intersubjektiv relatering.

Spedbarnsforskningen støtter behovet for en intersubjektiv reformulering av sentrale psykoanalytiske antakelser. Jessica Benjamins psykoterapiteori er fundert i en overordnet teori om spedbarnets intersubjektive fenomenologi, og synes således å kunne besvare dette behovet. Teorien ivaretar en fortolkning av relasjoner som et forhold mellom subjekter – mennesker i subjektrelasjoner heller enn objektrelasjoner. Videre har vi argumentert for at Benjamins tredjehetsbegrep skaper et fenomennært språk for de gode måtene å være sammen på – det som gir kraft til endring i den terapeutiske relasjonen. Gjennom undersøkelser av samhandlingsfenomener har vi vist hvordan samspillet i seg selv kan være bevegende. For eksempel kan opplevelser i lek sees som parallelle til terapeutiske erfaringer med det intersubjektive tredje, opplevelser som kan berike oss. På bakgrunn av dette har vi hevdet at intersubjektivt samspill, hvor komplementær tohet overskrides, i seg selv innehar en kraft og meningsfylde som kan skape terapeutisk endring. Vi vil derfor fremholde at en intersubjektiv reformulering av sentrale psykoanalytiske begreper eksplisitt må kunne vise til disse potente samspillskvalitetene.

Marius Veseth

Skottegaten 22d

5011 Bergen

Tlf 911 47 226

E-post marius.veseth@gmail.com

Teksten sto på trykk første gang i Tidsskrift for Norsk psykologforening, Vol 43, nummer 9, 2006, side 925-931

TEKST

Marius Veseth, Institutt for klinisk psykologi, UiB

KONTAKT: marius.veseth@gmail.com

Christian Moltu, Psykologspesialist, Ph.D., Helse Førde og Førsteamanuensis II, Universitetet i Bergen

+ Vis referanser

Referanser

Altman, N., Briggs, R., Frankel, J., Gensler, D., & Pantone, P. (2002).
New York: Other Press.

Aron, L. (1996). Hillsdale, NJ: The Analytic Press.

Aron, L. (2006). Analytic impasse and the third: Clinical implications of intersubjectivity theory.
349-368.

Beebe, B., & Lachmann, F. M. (2002).
Hillsdale, NJ: The Analytic Press.

Benjamin, J. (1994). Recognition and destruction: an outline of intersubjectivity. I S. A. Mitchell, &
L. Aron (Eds.), (ss. 181-209). Hillsdale,
NJ: The Analytic Press.

Benjamin, J. (1995). New
Haven, CT: Yale University Press.

Benjamin, J. (2004). Beyond doer and done to: An intersubjective view of thirdness.
5-46.

Benjamin, J. (2005). Creating an intersubjective reality. Commentary on paper by Arnold Rothstein.
447-457.

Binder, P. E. (2002).

Oslo: Unipub forlag.

Bråten, S. (1998a). Cambridge:
University Press.

Bråten, S. (1998b). Oslo: Tano Aschehoug.

Levenson, E. (1992). New York: Contemporary Psychoanalysis Books.

Lichtenberg, J. D., Lachmann, F. M., & Fosshage, J. L. (1996).
Hillsdale, NJ: The Analytic Press.

Mitchell, S. A. (1993). New York: Basic Books.

Mitchell, S. A., & Aron, L. (1999).
Hillsdale, NJ: The Analytic Press.

Mitchell, S. A. (2002). New York: W. W. Norton &
Company.

Moltu, C., & Veseth, M. (2005). Den relasjonelle dreining i psykoanalysen. En kritisk drøfting av
motivasjonelle aspekter. 48-64.

- Ogden, T. (1994). The analytic third: Working with intersubjective clinical facts. I S. A. Mitchell, & L. Aron (Eds.), (ss. 459-492). Hillsdale, NJ: The Analytic Press.
- Ogden, T. (2004). The analytic third: Implications for psychoanalytic theory and technique. 167-196.
- Pizer, B. (2005). Passion, responsibility and «wild geese». Creating a context for the absence of conscious intentions. 57-84.
- Safran, J. D., & Muran, J. C. (2000). New York: The Guilford Press.
- Stern, D. N. (2003). Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Stern, D. N. (2004). New York: W. W. Norton & Company.
- Trevarthen, C. (1998). The concept and foundations of infant intersubjectivity. I S. Bråten, (Ed.), (ss. 15-46). Cambridge: University Press.
- Winnicott, D. W. (1965). Madison: International Universities Press.
- Winnicott, D. W. (1971). London: Routledge.